

Błażej Cecota, *Arabskie oblężenia Konstantynopola w VII–VIII wieku. Rzeczywistość i mit*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2015, ss. 208+4 nlb. [Byzantina Lodziensia XXI]

Wielkie podboje arabskie z VII i VIII wieku były zjawiskiem, które zmieniło świat śródziemnomorski na zawsze. Sami Arabowie określają te wydarzenia mianem *futūḥāt*, czyli po prostu podbojów. Muzułmańscy historycy dość szybko rozpoczęli zbieranie informacji o tym okresie, powstał oddzielny gatunek w ramach młodej historiografii muzułmańskiej, specjalnie by te podboje opisać (znany jako *futūḥāt*).¹ Ma on swój specyficzny charakter. Trafnie scharakteryzował tę literaturę Hugh Kennedy: „Narracje o wczesnych podbojach muzułmańskich pełne są pomieszanych i nieprawdopodobnych informacji i często nie można bez zastrzeżeń przyjmować tych świadectw w ich obecnej formie”².

Bardzo wczesnie także europejscy orientaliści zainteresowali się tymi tekstami, co zaowocowało licznymi wydaniem krytycznymi, tłumaczeniami oraz opracowaniami już w XIX wieku. Wspomnieć warto choćby wielotomowe edycje źródłowe Michaela de Goeje (1836–1909)³ czy Carla Tornberga (1807–1877).⁴ Podstawowy kanon dzieł obejmujących wielkie podboje zmienił się od tego czasu nieznacznie, wzbogacony został natomiast o liczne opracowania naukowe (z nowszych np. Kaegi⁵, Donner⁶, Chalmeta⁷, Kennedy⁸ i inni) oraz badania archeologiczne.

Opracowanie łódzkiego bizantynisty Błażeja Cecoty pt. *Arabskie oblężenia Konstantynopola w VII–VIII wieku. Rzeczywistość i mit*, wpisuje się w tę długą tradycję badań okresu podbojów. Przywołane w tytule oblężenia Konstantynopola z lat 674–678 oraz 717–718 są centralnym, lecz nie jedynym punktem narracji.

Tekst został podzielony na pięć części. Pierwsze dwie stanowią wprowadzenie, opisując obie strony konfliktu. Rozdział pierwszy traktuje o cesarstwie bizantyńskim w VII i w początkach VIII w., a kolejny o kalifacie umajjadzkim w okresie ekspansji, można je więc traktować jako uzupełniającą się całość. Autor w części poświęconej Bizancjum opisuje stan państwa po pierwszej fazie arabskich podbojów, w której

¹ F. Rosenthal, *A History of Muslim Historiography*, Leiden 1968, s. 70 i kolejne.

² H. Kennedy, *Wielkie arabskie podboje. Jak ekspansja islamu zmieniła świat*, przełożył i przypisał Mateusz Wilk, Warszawa 2011, s. 15.

³ Najważniejsze jego edycje to seria *Fragmenta historicorum Arabicorum*, 5 vols., Lugduni Batavorum 1869–1871; seria *Bibliotheca geographorum Arabicorum*, 6 vols., Lugduni Batavorum 1870–1894, kronika Aṭ-Ṭabarīego jako *Annales auctore Abu Džafar Mohammed ibn Džarir at-Tabari*, 15 vols., Lugduni Batavorum 1893.

⁴ Z najważniejszych warto wspomnieć kronikę Ibn Al-Afīra, jako *Ibn-el-Athiri chronicon: quod perfectissimum inscribitur*, 13 vols., Leide 1851–1874; kronikę Ibn Abī Zar’a jako *Annales regum Mauritaniae a condito idriidarum imperio ad annum fugae 726*, 2 vols., Uppsala 1843–1846.

⁵ W. Kaegi, *Byzantium and the Early Islamic Conquests*, Cambridge 1992.

⁶ F. Donner, *The Early Islamic Conquests*, Princeton 1981.

⁷ P. Chalmeta, *Invasión e Islamización: la sumisión de Hispania y la formación de al-Andalus*, Madrid 1994.

⁸ H. Kennedy, op. cit.

Cesarstwo utraciło Syrię (633–641) oraz Egipt (639–642). Kalifat umajjadzki został przedstawiony z perspektywy administracyjnej, wojskowej oraz prowadzonych ekspedycji w Azji Mniejszej. Trzeci rozdział opisuje pierwsze potwierdzone oblężenie Konstantynopola przez Arabów z lat 674–678, łącznie z wprowadzeniem na temat murów miejskich stolicy Bizancjum oraz pozostałych kwestii militarnych, jak ognia greckiego i floty obu stron. Dalej autor opisał arabskie oblężenie miasta z lat 717–718, prezentując szeroki kontekst międzynarodowy, w tym jego echa w bułgarskiej historiografii oraz stosunki kalifatu z Kaganatem Chazarskim i Cesarstwem Chińskim. Zawartość ostatniego rozdziału jest dosyć różnorodna. Pierwsza jego część dotyczy obrazu cesarzy bizantyjskich jako obrońców chrześcijaństwa, z perspektywy źródeł chrześcijańskich (bizantyjskich, armeńskich, zachodnich i syryjskich). Następnie autor wskazał na hadisy odwołujące się do Konstantynopola oraz domniemane oblężenia stolicy Bizancjum. Całość pracy po zakończeniu i bibliografii została opatrzona indeksem osobowym oraz nazw geograficznych i etnicznych.

Ocenę książki Błażeja Cecoty należy traktować dwutorowo. Praca niewątpliwie wzbogaca literaturę przedmiotu w języku polskim. *Arabskie oblężenia Konstantynopola* nieznacznie wyprzedziły pracę zbiorową arabistów i bizantynistów z Uniwersytetu Łódzkiego pod redakcją Teresy Wolińskiej i Pawła Filipczaka *Bizancjum i Arabowie* (Łódź 2016), w którym Cecota zamieścił artykuł o tematyce częściowo zazębiającej się z recenzowaną książką.⁹ Same jednak *Arabskie oblężenia* stanowią tematycznie *novum* w polskiej historiografii.

Autor dobrze orientuje się w wielojęzycznej literaturze przedmiotu i swobodnie porusza się także w obrębie źródeł, dzięki czemu narracja jest płynna i daje możliwie pełny obraz arabskich oblężeń Konstantynopola. Słabiej wypada źródłoznawcza analiza tekstów arabskich. Nie ma odniesień do opisów podbojów jako oddzielnego gatunku literackiego, ani szerszego spojrzenia na historiografię arabską. Cecota sygnalizuje (s. 9–10) kilka prac analizujących arabską historiografię (m. in. Ch. Robinsona¹⁰), jednak w stopniu niewielkim korzysta z dorobku tych badań. Jest to o tyle ważne, że badacze proponują nowe spojrzenie na literaturę historyczną świata arabskiego, w tym na teksty dotyczące podbojów. *Futūḥāt* zostały poddane szczegółowej analizie przez Albrechta Notha, który wykazał istnienie licznych toposów literackich i schematów występujących w opisach.¹¹ Warto także zwrócić uwagę na inne współczesne

⁹ B. Cecota, *Ekspansja arabska na tereny bizantyjskie (632–718) oraz początki organizacji kalifatu*, w: *Bizancjum i Arabowie*, red. T. Wolińska, P. Filipczak, Łódź 2016, s. 298–345.

¹⁰ Ch. Robinson, *A Local Historian's Debt to al-Tabari: The Case of Al-Azdi's Ta'rikh al-Mawsil*, „Journal of the American Oriental Society”, 2006, nr 126, s. 521–535.

¹¹ A. Noth, *The Early Arabic Historical Tradition. A Source-Critical-Study. Second edition with collaboration with Lawrence I. Conrad*, translated from German by Michael Bonner, Princeton 1994 (I wydanie w języku niemieckim: Bonn 1975).

prace dotyczące historiografii arabskiej, m. in. Khalidiego (wspomnianego przez autora w kontekście hadisów)¹², Hirschlera¹³ czy Lindsaya¹⁴.

Pominięte zostało w narracji jedno ważne źródło – *Historia* ̤alıfy Ibn ̤ayıyāta (zm. 854), chronologicznie wyprzedzające narracje Aṭ-Ṭabarīego czy Al-Balāḍūrīego. Pełną wersję tego tekstu odkrył Joseph Schacht dopiero w 1966 roku.¹⁵ Jest to doskonałe źródło do drugiej połowy rządów Umajjadów, a także początków panowania Abbasydów. Co ważne dla omawianego tematu, zawiera też informacje o najazdach arabskich w głąb Azji Mniejszej.

Głównym mankamentem pracy Cecoty są jednak niekonsekwencja i błędy w stosowaniu arabskich nazw własnych. Autor nie zdecydował się na żadne ze znanych w literaturze przedmiotu rozwiązań, transkrypcję (bądź w systemie ISO, bądź uproszczonym) lub spolszczenie, co nie tylko sprawia wrażenie nieuporządkowania, ale może być całkowicie niezrozumiałe dla osób nieznających języka arabskiego i prowadzi w kilku miejscach do poważniejszych błędów. Dość dowolnie autor przeskakuje z jednego systemu zapisu do drugiego, czasem nawet w obrębie jednego akapitu.

Sprawę niekonsekwencji w oddawaniu słów arabskich można zilustrować kilkoma przykładami. W nawiasie po podaniu strony tekstu książki podają transkrypcje zgodną z systemem ISO¹⁶. Litera ʿ (ʿayn) jest z reguły pomijana, np. „Ijad” (s. 24, trans. ʿIyād), „Al-Jakubi” (s. 64, trans. Al-Yaʿqūbī), ale pojawia się w słowach „Muʿawija” (s. 32, trans. Muʿāwīya), czy „al-Szaʿbi” (s. 49, trans. Aš-Šaʿbī). Litera ḥ (ḥāʾ) ma dwa różne warianty: zapożyczone z angielskiej transkrypcji uproszczonej „kh”: „Abu Mikhnafa” (s. 50, trans. Abū Miḥnafa), „Khangara” (s. 74, trans. Ḥanḡara), spolszczone „ch”: Chalid (s. 17, trans. Ḥālid). Podobnie jak litera q (qāf), zapisywana jako „q”: np. Al-Maqqari (s. 106, trans. Al-Maqqarī), lub najczęściej jako „k” – „Kutajba” (s. 130, trans. Qutayba), litera š (šīn) jako „sz” – „Hiszam” (s. 72, trans. Hišām) lub „sh” – „Bishr” (s. 75, trans. Bišr). Dużo większy problem sprawiają przemieszane ze sobą w tekście litery yā (yāʾ) i ġ (ġīm). Na przestrzeni kilku stron można odnaleźć „Al-Jakubi” (s. 64), gdzie „j” kompensuje arabskie „yā”, „Kitab al-Uyun” (s. 64, trans. Kitāb al-ʿuyūn), gdzie ta sama litera jest transliterowana przez „y”, ale także słowo „ajnady” (s. 57, trans. aġnād), w którym „j” to wzięta z angielskiego transkrypcja litery „ġīm”. Może to sprawić duży problem w odszukaniu danego wyrażenia w literaturze przedmiotu, a także czyni niemożliwym poprawne przeczytanie tych słów. Problemy z transkrypcją/transliteracją prowadzą w kilku miejscach do występowania tej samej osoby w dwóch różnych wersjach. Mamy więc przykładowo Yazīda Ibn Šaġarę Ar-Rahāwīego występującego jako Jazid Ibn Sagarah (s. 97) oraz Jazid Ibn Shangara (s. 67). Za pierwszym razem jest to zapis zaczerpnięty z kro-

¹² T. Khalidi, *Arabic Historical Thought in the Classical Period*, Cambridge 1994.

¹³ K. Hirschler, *Medieval Arabic Historiography: Authors as Actors*, London, 2006.

¹⁴ J.E. Lindsay, *Ibn Asakir and Early Islamic Historiography*, Princeton 2001.

¹⁵ Ḥalıfa Ibn Ḥayıyāt, *Tārīḡ Ḥalıfa*. taḡqīq A. Al-ʿUmari, Ar-Riyād 1985.

¹⁶ <http://www.arabistyka.uw.edu.pl/zalaczniki/transkrypcja-AR-klmiuk.pdf> [dostęp: 2 grudnia 2016].

niki Aṭ-Ṭabarīego¹⁷, za drugim z artykułu E.W. Brooksa¹⁸, który okazał się być źródłem kilku usterek. Cecota tworząc narrację zbytnio polegał na wywołanym artykule wspomnianego badacza, pt. *The Arabs in Asia Minor (641–750)*¹⁹, któremu zawdzięcza błędy w terminach arabskich. Brooks wybrał z kronik arabskich fragmenty dotyczące najazdów na tereny Azji Mniejszej w okresie od 641 (pierwszy odnotowany przez Ibn Al-Aṭīra wypad arabski na północ od Syrii) aż po objęcie władzy przez Abbasydów (750). Choć Brooks mechanicznie przetłumaczył fragmenty źródeł dobrze, to nazwy własne zapisywane są w sposób dowolny i często z błędami. Jego usterki w kilku miejscach powielił autor *Arabskich oblężeń Konstantynopola*. Obok wspomnianego Yazīda Ibn Ṣāğara są to także mniej znane twierdze wymieniane przez Aṭ-Ṭabarīego. Cecota za Brooksem podaje je jako „Al-Hadid, Ghazala i Tarchamach”, (s. 74)²⁰, podczas gdy, w tłumaczeniu Hindsa występują jako „al-Ḥadīd, Ghazālah oraz Tarḥamah”²¹. „Ch” w „Tarchamach” raz oddaje „ḥ”, raz „tā’ marbūṭę”. Ta zresztą niekonsekwentnie u Cecoty raz pojawia się, a raz znika w końcówkach powyższych nazw. Ibn Ḥayyāt wymienia spośród wspomnianych tylko twierdzę Al-Ḥadīd²², Ġazālę dopiero dwa lata później²³.

Nie można się także zgodzić z wymienionymi przez autora prowincjami kalifatu. Niektóre nazwy utrwalone w języku polskim, takie jak Damaszek czy Jordania, wymienienia w wersji transliterowanej („Dimashq”, „Al-Urdunn”, tu i dalej s. 48), podczas gdy obok zestawia spolszczony Hims i Armenię, a pośród nich „arabską Hiszpanię”, która nigdy w takiej formie nie występuje w źródłach arabskich (Arabowie znali ją pod nazwą Al-Andalus).

Podsumowując, warto zwrócić uwagę, że praca Błażeja Cecoty wnosi cenny wkład w opis stosunków bizantyńsko-arabskich i stanowi pierwszą tak szeroką monografię dotyczącą arabskich oblężeń Konstantynopola. Autor zgromadził szeroką bazę źródłową i wyczerpująco opisał zarówno działania wojenne, jak i pozostałe aspekty tych wydarzeń, łącznie z ich obecnością w rozmaitych źródłach, niezwiązanych bezpośrednio z walczącymi stronami. Tym bardziej szkoda, że nazwy arabskie w tekście nie zostały dostatecznie opracowane.

Filip A. Jakubowski

¹⁷ *Annales auctore Abu Djafar Mohammed ibn Djarir at-Tabari*, ed. M. De Goeje, Lugduni Bataworum 1893, t. II, s. 181.

¹⁸ E.W. Brooks, *The Arabs in Asia Minor (641–750)*, ”The Journal of Hellenic Studies”, 1898, t. 18 s. 185.

¹⁹ *Ibidem*, s. 182–208.

²⁰ *Ibidem*, s. 193–194.

²¹ *History of al-Tabari*, translated by Martin Hinds, Albany 1990, t. 23 (*The Zenith of the Marwanid House: The Last Years of ‘Abd al-Malik and The Caliphate of al-Walid A.D. 700–715/A.H. 81–96*), s. 184.

²² Ḥalīfa Ibn Ḥayyāt, op. cit., s. 305.

²³ *Ibidem*, s. 307.